

Ghalib
 (International Journal of Law, Political Science and International Relations)
 Journal Homepage: www.ghalibqjournal.com
 ISSN
 P: 2788-4155
 E: 2788-6441

Publisher: Ghalib University-Herat

<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.14.6>

A Comparative Legal Study of Inheritance Laws in Islam, Judaism, and Christianity

Azizullah Hafeez¹

¹. Teaching assistant, Department of Islamic Culture, Faculty of Law and Political Science, Ghalib University (Herat), Herat, Afghanistan (azizullah.hafeez@ghalib.edu.af)

Article Info ABSTRACT

Article type:
 Research
 Article

PP: 137-156

Received:
 13/ 10/ 2025
Accepted:
 11/ 01/ 2026
Published:
 21/ 01/ 2026

Background and Objectives: Inheritance rules in the Abrahamic religions, beyond regulating the transfer of property after death, reflect each religion's family structure, system of financial responsibility, and underlying social values. The objective of this study is to conduct a comparative examination of inheritance laws in Islam (with particular emphasis on Hanafi jurisprudence), Judaism, and Christianity, and to elucidate their fundamental similarities and differences with regard to the allocation of shares, protection of family members, and mechanisms for resolving conflicts among heirs' shares.

Methodology: This research adopts a library-based and documentary analytical approach. Data were collected from primary sources (the Holy Qur'an, the Torah, and selected Christian texts), as well as authoritative juristic and legal works, and were comparatively examined through a descriptive-analytical framework.

Findings: The findings indicate that in Islam, the determination of fixed and clearly defined shares for heirs, together with the limitation of testamentary disposition to one-third of the estate, establishes an orderly framework for safeguarding heirs' rights and reducing familial disputes. Within Hanafi jurisprudence, principles such as 'awl (adjustment in cases of overlapping shares) and radd (the return of surplus shares in the absence of agnatic heirs) play a significant role in completing the computational system of the law of inheritance (farā'id). In the absence of agnatic heirs, these mechanisms may enhance the shares of Qur'anic heirs, including women. In Judaism, priority given to patrilineal transmission of property and the precedence of sons in the classical model are prominent; nevertheless, mechanisms such as the ketubah and family financial obligations serve protective functions for women and daughters. In Christianity, a binding religious system for the allocation of material inheritance is less evident; the distribution of estates is generally delegated to wills and civil laws, while theological discourse places greater emphasis on the concept of "spiritual inheritance."

Conclusion: The study concludes that the Islamic inheritance system—particularly within the framework of Hanafi jurisprudence—demonstrates greater structural comprehensiveness and efficiency due to the transparency of shares, the orderly computational structure, and mechanisms designed to limit

conflicts. At the same time, in Jewish and Christian traditions, legal developments and civil instruments play a decisive role in aligning inheritance rules with contemporary social needs.

Keywords: Abrahamic religions, 'Awl, Family law, Farā'id (Islamic inheritance shares), Hanafi jurisprudence, Inheritance, Ketubah, Radd

Cite this article: Hafeez, Azizullah. (2026). A Comparative Legal Study of Inheritance Laws in Islam, Judaism, and Christianity. *Ghalib Journal*. 14 (4). 137-156. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.6>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Introduction

Inheritance constitutes one of the most significant legal and social institutions in human societies, playing a fundamental role in the distribution of wealth, the continuity of family structures, and the realization of economic justice. Divine religions, as normative systems, have each regulated posthumous financial relations in distinctive ways. Among these religions, Islam, Christianity, and Judaism—owing to their shared Abrahamic roots and, at the same time, their fundamental differences in legal structures—provide a suitable framework for a comparative study of inheritance laws.

In Islamic jurisprudence, inheritance rules occupy a privileged position and are regulated through a precise, calculable system grounded in the definitive texts of the Holy Qur'an. By specifying fixed shares for heirs, this system leaves minimal room for discretionary intervention. In contrast, in Judaism, although clear rules of succession exist, priority is generally accorded to male heirs; nevertheless, mechanisms such as the *ketubah* and halakhic wills are envisaged to provide economic protection for women. In Christianity, due to the absence of a detailed juristic system governing inheritance within the sacred texts, civil laws have largely replaced explicit religious prescriptions. A review of the existing literature indicates that numerous studies have examined inheritance systems within each of these religions independently; however, comprehensive comparative research—particularly within the Persian-language scholarly context—remains limited and fragmented. This gap in the literature underscores the necessity of a systematic and comparative investigation. The principal research question of the present study is: What are the fundamental similarities and differences among inheritance laws in Islam, Christianity, and Judaism, and what legal and social implications do these differences entail? The study hypothesizes that divergences in theological foundations and sources of legislation have led to the formation of distinct inheritance models in these three religions, even though all ultimately aim at ensuring a form of justice and social order.

Methodology

This study is qualitative in nature and employs a descriptive–analytical and comparative approach. Research data were collected through documentary and library-based methods and include religious texts (the Holy Qur'an, the Old Testament, and the New Testament), classical Islamic and Jewish juristic works, as well as relevant civil laws governing Christian societies. Data analysis is based on a conceptual and structural comparison of inheritance rules across the three religious systems. With due regard for scholarly integrity, similarities and differences are examined through shared themes and

components. This research does not involve a statistical population or field sample; rather, its validity rests on theoretical coherence, the reliability of sources, and the rigor of textual analysis.

Results

The findings demonstrate that the Islamic inheritance system is characterized by a high degree of coherence, transparency, and certainty. By allocating specific shares to heirs such as children, parents, and spouses, the Holy Qur'an establishes a mathematically structured and binding system. In this framework, fixed shares are expressed as determined fractions that are not subject to alteration except within specific juristic rules, such as *'awl* (proportional reduction in cases of competing shares) and *ta'sīb* (agnatic succession). Moreover, impediments to inheritance—such as difference of religion, homicide of the deceased, and slavery—play a decisive role in determining eligibility.

In Jewish jurisprudence, inheritance is fundamentally based on the patrilineal line, with sons holding priority. Daughters inherit in the absence of male offspring or through supplementary legal mechanisms. One of the most significant of these mechanisms is the marriage contract (*ketubah*), which secures the husband's financial obligations in cases of divorce or death. In addition, the halakhic will allows for a more flexible transfer of property and partially mitigates structural inequalities.

In Christianity, particularly within Western traditions, the Bible does not provide detailed and binding instructions regarding inheritance. Consequently, civil laws have supplanted religious norms. For instance, under the Succession Act of 1925, the surviving spouse is entitled to a specific and substantial share of the estate, which varies depending on the presence or absence of children. This reflects a shift in the authority regulating inheritance relations from religious institutions to the state in Christian societies.

Comparative analysis indicates that Islam exhibits the highest degree of text-centeredness, Judaism employs a combination of textual rules and contractual mechanisms, and Christianity relies predominantly on customary and civil legal systems. Nevertheless, all three systems seek to preserve family stability and prevent financial disputes after death.

Conclusion

The present study aimed to elucidate and compare inheritance laws in Islam, Christianity, and Judaism, demonstrating that differences in sources of legislation and theological foundations have led to the development of distinct legal models. The findings indicate that the Islamic system, grounded directly in revelation, possesses a coherent structure that allows little scope for expansive interpretation, whereas Judaism benefits from greater flexibility through contractual institutions, and Christianity has, in practice, delegated the regulation of inheritance to civil law.

These results align with much of the existing scholarship that emphasizes the text-centered nature of Islamic jurisprudence and the secularization of Christian legal systems. The novelty of the present research lies in placing these three systems side by side within a unified analytical framework and highlighting their respective social implications. It is recommended that future studies empirically examine the impact of

these inheritance systems on gender justice and wealth distribution in contemporary societies.

Conflict of Interest

The author declares that there are no financial, organizational, or personal conflicts of interest associated with the conduct of this research.

Acknowledgment

The author sincerely expresses gratitude to all professors and researchers whose scholarly insights and resources contributed to the completion of this study.

غالب

(مجله بین‌المللی مطالعات حقوقی، سیاسی و روابط بین‌الملل)

صفحه اصلی مجله: www.ghalibjournal.com

ISSN

P: 2788-4155

E: 2788-6441

OPEN ACCESS

<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.6>

ناشر: پوهنتون / دانش‌گاه غالب - هرات

بررسی تطبیقی احکام میراث در اسلام، یهودیت و مسیحیت

عزیزالله حفیظ^۱

^۱ پوهنیار دیپارتمنت ثقافت اسلامی، پوهنزی / دانش‌کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون / دانش‌گاه غالب (هرات)، هرات، افغانستان
(azizullah.hafeez@ghalib.edu.af)

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

صص: ۱۲۷-۱۵۶

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۰/۲۱

تاریخ نشر:

۱۴۰۴/۱۱/۰۱

زمینه و هدف: احکام میراث در ادیان ابراهیمی افزون بر سامان‌دهی انتقال دارایی پس از مرگ، بازتابی از ساختار خانواده، نظام مسؤلیت مالی و ارزش‌های اجتماعی هر دین است. هدف این پژوهش، بررسی تطبیقی احکام میراث در اسلام (با تأکید بر فقه حنفی)، یهودیت و مسیحیت و تبیین شباهت‌ها و تفاوت‌های بنیادین آن‌ها در حوزه سهم‌بندی، حمایت از اعضای خانواده و سازوکارهای حل تزاخم سهام بوده است.

روش: پژوهش حاضر با روش مطالعه کتاب‌خانه‌یی و تحلیل اسنادی انجام شده و داده‌ها از متون اصلی (قرآن کریم، متن تورات و منابع منتخب مسیحی) و آثار فقهی و حقوقی معتبر گردآوری و به‌صورت توصیفی - تحلیلی مقایسه شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که در اسلام، با تعیین سهم ثابت و روشن برای وارثان و محدود کردن وصیت به یک‌سوم (ثلث) ترکه، چارچوبی منظم برای حفظ حقوق ورثه و کاهش منازعات خانواده‌گی فراهم می‌شود. در فقه حنفی، قواعدی چون «عول» (در تزاخم سهام) و «رد» (بازگشت مازاد در نبود عصبه) نقش مهمی در تکمیل نظام محاسباتی فرایض دارد و می‌تواند در نبود وارث عصبه، سهم‌گیری اصحاب فروض - از جمله زنان - را تقویت کند. در یهودیت، اولویت‌گذاری بر انتقال دارایی در خط پدری و تقدم پسران در الگوی کلاسیک برجسته است، هرچند سازوکارهایی مانند کتاباه و تعهدات مالی خانواده، کارکرد حمایتی برای زنان و دختران دارد. در مسیحیت، نظام سهم‌بندی دینی الزام‌آور برای میراث‌مادی کم‌تر مشاهده می‌شود، تعیین تکلیف ترکه عموماً به وصیت‌نامه‌ها و قوانین مدنی واگذار می‌گردد؛ در حالی که در سطح الهیاتی بر «ارث معنوی» تأکید می‌شود.

نتیجه‌گیری: نتیجه مطالعه بیان‌گر آن است که نظام میراث اسلامی - به‌ویژه در چارچوب فقه

حنفی_ به سبب شفافیت سهم‌ها، نظم محاسباتی و سازوکارهای محدودکننده تعارض، نشان می‌دهد که از منظر ساختاری از جامعیت و کارآمدی بیش‌تری برخوردار است؛ درعین حال، در سنت‌های یهودی و مسیحی، تحولات حقوقی و ابزارهای مدنی نقشی تعیین‌کننده در نزدیک‌سازی قواعد میراث به نیازهای اجتماعی معاصر ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: ادیان ابراهیمی، حقوق خانواده، رد، غول، فقه حنفی، فرایض، کتوبه، میراث.

ارجاع به این مقاله: حفیظ، عزیزالله. (۱۴۰۴). بررسی تطبیقی احکام میراث در اسلام، یهودیت و مسیحیت. فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب، ۱۴(۴)، ۱۳۷ - ۱۵۶. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.6>

این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر شده است.

۱. مقدمه

وراثت و نحوه تقسیم آن از موضوعات مهم حقوق خانواده در تمدن‌های مختلف است. در ادیان ابراهیمی، احکام میراث علاوه بر تعیین سرنوشت دارایی‌های متوفی، منعکس‌کننده ساختار اجتماعی، جنسیتی و اقتصادی جامعه هستند. قوانین ارث در اسلام، یهودیت و مسیحیت ریشه در متون مقدس و سنت‌های تفسیری دارند و بررسی تطبیقی آن‌ها می‌تواند درک عمیق‌تری از مبانی حقوقی، فلسفی و اجتماعی هر دین به‌دست دهد.

بسیاری از پژوهش‌های معاصر تصریح می‌کنند که نظام ارث اسلامی به دلیل مشخص‌بودن سهم‌ها و توزیع متناسب و عادلانه، به‌ویژه در مقایسه با سایر سنت‌های ابراهیمی، جامعیت و کارآمدی بیش‌تری داشته و با کاهش تعارضات، عدالت و شفافیت خانواده‌گی را تضمین می‌کند (Islamic Wills Trust Services, n.d., [link](#); Zikri & Isnan, 2024: 15). چون جامعه افغانستان عمدتاً پی‌رو فقه حنفی است، قوانین ارث در این کشور بر پایه آرای این مکتب فقهی تنظیم می‌شود ([link](#), Law Gratis, 2025). به همین دلیل، این مقاله با تأکید ویژه بر مبانی و احکام مذهب حنفی به‌عنوان مذهب غالب و قانون رایج در افغانستان تدوین شده و تلاش دارد نشان دهد که چه‌گونه این مذهب، به‌ویژه در موضوع ارث‌بری زنان و دختران، نسبت به سایرین، سازوکارهای عادلانه‌تری ارائه می‌دهد.

مطالعات متعددی در حوزه احکام میراث در ادیان ابراهیمی انجام شده است؛ اما این پژوهش‌ها از حیث دامنه، روی‌کرد و تمرکز فقهی، تفاوت‌های قابل توجهی با یک‌دیگر دارند. در حوزه میراث در اسلام، بیش‌تر پژوهش‌ها بر تبیین کلی قواعد فرایض، سهم‌الارث زنان و فلسفه تفاوت سهام متمرکز بوده‌اند. برای نمونه، علی (۲۰۲۰) به تشریح نظام محاسباتی میراث در فقه اسلامی و کارکرد آن در کاهش منازعات خانواده‌گی پرداخته و نشان داده است، که تعیین سهام ثابت، یکی از مهم‌ترین عوامل شفافیت حقوقی در این حوزه است؛ هم‌چنین زکری و اسنان (۲۰۲۴) با تمرکز بر رویه‌های

اجرائی تقسیم میراث در جوامع اسلامی، نقش وارثان و ترتیب حقوقی آنان را بررسی کرده‌اند. در فقه تطبیقی، برخی پژوهش‌ها به مقایسهٔ اجمالی میراث در اسلام و حقوق مدنی پرداخته‌اند؛ اما معمولاً به تفاوت‌های درون‌فقهی از جمله تمایز دیدگاه مذاهب اسلامی توجه کافی نداشته‌اند. به‌ویژه، نقش قواعد فنی، مانند «عول» و «رد» در فقه حنفی و تأثیر آن بر سهم‌گیری اصحاب فروض، در بسیاری از این مطالعات یا مغفول مانده یا به‌صورت گذرا مطرح شده است (ابن همام، بی‌تا؛ ابن عابدین، بی‌تا). در حوزهٔ یهودیت، پژوهش‌هایی مانند مطالعهٔ کهانا (۲۰۱۰) ساختار ارث‌بری مبتنی بر خط پدری و امتیاز نخست‌زاده‌گی را در حقوق یهودی تحلیل کرده و نشان داده‌اند که هدف اصلی این نظام، حفظ زمین و هویت قبیله‌یی بوده است؛ در عین حال، برخی مطالعات معاصر به بررسی سازوکارهای حمایتی غیرمستقیم از زنان، از جمله کتوباه و نفقه دختران، پرداخته‌اند (Ben-Shalom, 2018). با این وجود، این آثار غالباً به تحلیل مستقل یهودیت بسنده کرده و وارد مقایسهٔ نظام‌مند آن با فقه اسلامی به‌ویژه فقه حنفی نشده‌اند.

در خصوص مسیحیت، بیش‌تر پژوهش‌ها بر این نکته تأکید دارند که این دین فاقد نظام الزام‌آور شرعی برای تقسیم میراث مادی است و تعیین سرنوشت ترکه عمدتاً به قوانین مدنی و وصیت‌نامه‌ها واگذار شده است (Brown, 2015; Freedman, 2019). مطالعات الهیاتی نیز عمدتاً مفهوم «ارث معنوی» را برجسته کرده و آن را از ارث مادی متمایز ساخته‌اند، بی‌آن‌که وارد مقایسهٔ ساختاری با نظام‌های فقهی اسلام و یهودیت شوند.

بررسی پیشینهٔ پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه هر یک از ادیان ابراهیمی به‌طور جداگانه موضوع مطالعه قرار گرفته‌اند، پژوهش تطبیقی منسجم با تمرکز ویژه بر فقه حنفی و با لحاظ بستر حقوقی و اجتماعی افغانستان، کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است؛ از این‌رو، پژوهش حاضر می‌کوشد این خلأ را با تحلیل تطبیقی احکام میراث در اسلام (با تأکید بر فقه حنفی)، یهودیت و مسیحیت و با تمرکز بر سازوکارهای سهم‌بندی، حمایت خانواده‌گی و حل تراحم سهام، تا حدی جبران کند. نوآوری این مقاله در تمرکز هم‌زمان بر فقه حنفی، مقایسهٔ فنی قواعد محاسباتی (عول و رد) و تحلیل تطبیقی آن با سازوکارهای غیرسهم‌بندی در یهودیت و مسیحیت است؛ امری که در پژوهش‌های پیشین کم‌تر به‌صورت منسجم بررسی شده است.

پژوهش حاضر با این پرسش آغاز می‌شود که تفاوت‌ها و شباهت‌های اصلی احکام ارث در این سه سنت چیست و هر نظام حقوقی چه‌گونه عدالت، حمایت از خانواده و حفظ دارایی‌های قبیله‌یی یا خصوصی را توازن می‌بخشد. اهمیت این بررسی در تبیین نقش دین در شکل‌گیری حقوق مالکیت و جنسیت و ارائهٔ بینشی برای اصلاحات حقوقی معاصر است.

۲. چارچوب مفهومی تحقیق

در این پژوهش مفاهیم کلیدی شامل «میراث»، «وارث»، «سهم ثابت»، «عدالت جنسیتی» و «ساختار اجتماعی و خانواده‌گی سنتی» تعریف می‌شود. میراث به انتقال دارایی‌های مالی و غیرمالی متوفی به بازمانده‌گان گفته می‌شود. وارث، فرد یا افرادی هستند که طبق قانون دینی یا مدنی حق دریافت بخشی از دارایی را دارند. سهم ثابت^۱ به کسور مشخصی اشاره دارد که در اسلام برای برخی وارثان تعیین شده است، مانند نصف، یک سوم (ثلث)، دوسوم (ثلثان)، یک‌چهارم (ربع)، یک‌ششم (سدس) و یک‌هشتم (ثمان). عدالت جنسیتی به توزیع منصفانه حقوق و مسؤولیت‌ها بین زنان و مردان می‌پردازد و ساختار اجتماعی و خانواده‌گی سنتی به نظام اجتماعی‌بی اشاره دارد که در آن مسؤولیت‌های مالی و مدیریتی غالباً بر عهده مردان بوده و مالکیت از طریق خط پدری منتقل می‌شده است. بررسی روابط میان این مفاهیم در ادیان مختلف امکان تحلیل دقیق‌تر اثرات حقوقی و اجتماعی احکام ارث را فراهم می‌کند.

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی و از نظر روش گردآوری داده‌ها، کتاب‌خانه‌یی-اسنادی است و با رویکرد تطبیقی به مقایسه احکام میراث در اسلام، یهودیت و مسیحیت می‌پردازد. تمرکز بخش اسلامی مقاله با توجه به بستر فقهی افغانستان بر فقه حنفی قرار داده شده است. داده‌های پژوهش از سه دسته منبع گردآوری شده است: ۱. متون اصلی دینی؛ آیات مربوط به ارث در قرآن کریم و گزیده‌هایی از تورات و عهد جدید مرتبط با مفهوم ارث و انتقال دارایی؛ ۲. منابع فقهی و حقوقی معتبر برای تبیین قواعد فنی فرایض در فقه حنفی (از جمله مباحث سهم، عول و رد)؛ و ۳. منابع مرجع و مطالعات ثانویه برای تحلیل زمینه‌های تاریخی-اجتماعی قواعد میراث در یهودیت و مسیحیت و توضیح نقش حقوق مدنی و وصیت‌نامه در این سنت‌ها. تحلیل داده‌ها به صورت تحلیل اسنادی و مقایسه‌یی انجام شد؛ ابتدا مفاهیم و قواعد اصلی هر نظام (مانند سهم ثابت، عصبه، وصیت، عول و رد در فقه حنفی؛ و نیز سازوکارهای حمایتی مانند کتوبه در یهودیت و نقش قانون مدنی در مسیحیت) استخراج و دسته‌بندی گردیده است. سپس، مؤلفه‌های مشترک و متمایز در سه محور «سهم‌بندی و نظم محاسباتی»، «حمایت از اعضای خانواده (به‌ویژه زنان)» و «سازوکارهای حل نزاع/ تکمیل تقسیم» به صورت تطبیقی تحلیل شده است. برای افزایش اعتبار علمی، منابع براساس این معیارها انتخاب شدند: ۱. اعتبار و مرجعیت (ترجیح متون کلاسیک و شناخته‌شده و نیز منابع

^۱سهم ثابت: نسبت‌های سهم‌بندی‌شده برای هر وارث است، که در نصوص فقهی تعیین شده‌اند، مانند سهم زن نصف، سهم پدر و مادر یک‌ششم و ... که در مجموع به نسبت‌های مشخص تقسیم ماترک منجر می‌شود.

رسمی/ مرجع برای سنت‌های یهودی و مسیحی)؛ ۲. ارتباط مستقیم با موضوع (پرداختن صریح به قواعد میراث و سازوکارهای تقسیم)؛ ۳. امکان ارجاع‌دهی دقیق (قابلیت استناد روشن و قابل پی‌گیری)؛ و ۴. کفایت پوشش موضوعی به‌گونه‌یی که ابعاد اصلی مسأله (سهم، وصیت، عول/ رد و نقش عرف یا قانون مدنی) بدون خلأ باقی نماند. در مواردی که منبع صرفاً وب‌پایه بوده و شماره صفحه در دسترس نبوده است، برای رعایت استاندارد ارجاع‌دهی، از آدرس اینترنتی (link) به‌عنوان شناسه دسترسی استفاده می‌شود؛ از محدودیت‌های این مطالعه آن است که تمرکز بر تحلیل متنی و فقهی است و بررسی‌های میدانی از «رویه عملی محاکم» یا «آمارهای عینی اجرای ارث» در افغانستان و سایر کشورها در قلمرو این مقاله قرار نگرفته است؛ بنابراین نتایج عمدتاً ناظر به مقایسه مبانی و ساختارهای هنجاری در متون و منابع معتبر است.

۴. یافته‌ها

۴-۱. احکام میراث در اسلام

احکام میراث در اسلام به‌صورت صریح در قرآن کریم بیان شده است. خداوند متعال می‌فرماید:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا يُورِثُهُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أُبُوهُ فَلَأُمُّهُ الثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلَأُمُّهُ السُّدُسُ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا. وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلِكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ إِنْ لَمْ يَكُن لَكُمْ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَالْأَلَةِ أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ آخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن كَانُوا أَكْثَرَ مِن ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ (قرآن کریم ۱۱: ۴-۱۲) / خداوند درباره فرزندان‌تان به شما سفارش می‌کند، سهم پسر، چون سهم دو دختر است. پس اگر (فرزندان میت همه) دختر (دو دختر یا) بیش از دو دختر باشند، دو سوم ترکه بهره ایشان است، و اگر یک دختر باشد، نیمی از ترکه از آن اوست، و برای هر یک از پدر و مادر وی (میت) یک ششم از ترکه می‌باشد؛ در صورتی که (میت) فرزندی داشته باشد، پس اگر فرزندی نداشته باشد و (تنها) پدر و مادرش از او ارث برند، برای مادرش یک سوم است (و باقی از آن پدر خواهد بود) و اگر او (میت) برادرانی داشته باشد، سهم مادرش یک ششم است، (همه این‌ها) پس از انجام وصیتی است که او (میت) به آن سفارش کرده و بعد از ادای دین است، شما نمی‌دانید پدران‌تان و فرزندان‌تان کدام یک برای شما سودمندترند. (این احکام) فریضه‌یی (معین و مقرر شده) از جانب خدا است و بی‌گمان خداوند دانای حکیم است. و برای شما نصف ترکه همسران‌تان است، اگر آن‌ها فرزندی نداشته باشند، و اگر فرزندی داشته باشند یک‌چهارم ترکه از آن شماست. پس از انجام وصیتی که به آن سفارش کرده‌اند، و بعد از ادای دین (آن‌ها) است. و برای زنان شما یک چهارم ترکه شماست، اگر شما فرزندی نداشته باشید، پس اگر فرزندی داشته باشید یک‌هشتم از ترکه

شما از آن هاست، بعد از انجام وصیتی که به آن سفارش کرده اید و بعد از ادای دین. و اگر مرد یا زنی که از او ارث می‌برد کلاله (بی‌فرزند و بی‌پدر) باشد، و برای او برادر یا خواهر (مادری) باشد؛ پس برای هر یک از آن دو یک ششم است، و اگر آن‌ها بیش از این باشند؛ در یک سوم شریکند؛ پس از انجام وصیتی که به آن سفارش شده و بعد از ادای دین، (به شرط آن که) زبانی (به ورثه) نرساند، این (حکم و) سفارش خداست، و خداوند دانای بردبار است (تاجی گله‌داری، ترجمه قرآن کریم ۱۱: ۴-۱۲).

هم‌چنان‌که در این آیات دیده شد، شریعت اسلامی قوانین ارث را در آیات ۱۱ و ۱۲ سوره مبارکه نساء و احادیث صحیح روایت شده از رسول الله صلی الله علیه وسلم مشخص کرده است و این آیات، چارچوب اصلی سهم‌بندی وارثان را تبیین کرده و مبنای اجتهاد فقهی در مذاهب اسلامی - از جمله فقه حنفی - قرار گرفته‌اند. این آیات وارثان اصلی - شامل پسران، دختران، والدین و همسران - و سهم هر گروه را تعیین می‌کند. بر اساس این احکام، پسر دو برابر دختر سهم می‌برد؛ اگر وارث تنها یک دختر باشد، نصف دارایی به او می‌رسد و اگر چند دختر باشند، دو سوم (ثلثان) دارایی میان آنان تقسیم می‌شود (قرآن کریم ۱۱: ۴-۱۲؛ المرغینانی، بی‌تا: لینک؛ Ali, 2020: 162). شوهر در صورت نبود فرزند، نصف و در صورت وجود فرزند، یک‌ربع ارث می‌برد و زن بدون فرزند یک‌ربع و با وجود فرزند یک‌هشتم (ثمن) سهم می‌برد (قرآن کریم، ۴: ۱۲). پدر و مادر هر یک در صورت وجود فرزند، یک‌ششم (سدس) و در نبود فرزند، مادر یک‌سوم (ثلث) سهم می‌برد (همان‌جا). پس از پرداخت سهام اصحاب فروض، باقی‌مانده دارایی به وارثان عصبه (عمدتاً ذکور) تعلق می‌گیرد (Link, 1971, p. 162, Ali, 2020). از منظر فقهی، عواملی مانند اختلاف دین، قتل عمد و برده‌گی مانع ارث‌بری می‌شود (ابو داود، ۱۴۰۵ ق).

در فقه حنفی، برای حلّ مسائل محاسباتی فرایض دو قاعده مهم مطرح است: «عول» و «زد». هرگاه مجموع فروض از اصل ترکه بیش‌تر شود، قاعده عول برای تعدیل نسبی سهام اعمال می‌گردد؛ و هرگاه پس از اجرای فروض، مازاد باقی‌ماند و وارث عصبه وجود نداشته باشد، مازاد بر اساس قاعده زد - بنابر نظر مشهور حنفیه، به‌جز زوج یا زوجه - به اصحاب فروض بازگردانده می‌شود (السرخسی، بی‌تا، لینک؛ ابن‌الهمام، بی‌تا، لینک؛ ابن‌عابدین، بی‌تا، لینک). این روی‌کرد، ضمن تکمیل نظام محاسباتی میراث، در موارد نبود عصبه می‌تواند سهم‌گیری اصحابان فروض - از جمله زنان - را تقویت کرده و مانع انتقال دارایی به بیرون از خانواده نزدیک گردد.

فقه اسلامی علاوه بر سهام ثابت، حق وصیت را نیز پیش‌بینی کرده است. فرد می‌تواند حداکثر یک‌سوم (ثلث) دارایی خود را به غیر وارثان یا برای امور خیریه وصیت کند و این وصیت بر تقسیم ترکه

اصول فقهی ارث: در فقه اسلامی، برخی عوامل مانع از ارث‌بری می‌شود؛ از جمله: ۱. اختلاف دین: اگر وارث به دین غیر مسلمان باشد، در بسیاری از مذاهب اسلامی از ارث محروم است؛ ۲. قتل: وارثی که موجب قتل موصی شده است، از ارث محروم می‌شود (اصل قضاء علی نفسه)؛ ۳. برده‌گی: برده‌ها به‌عنوان وارث شناخته نمی‌شوند، مگر در شرایط مشخص و با اذن متوفی.

مقدم است، مشروط بر این که به حقوق وارثان دارای سهم شرعی لطمه نزند (المرغینانی، بی تا، لینک؛ ابن عابدین، بی تا، لینک).

برای روشن شدن شیوه تقسیم، می توان به یک مثال عددی اشاره کرد. اگر مردی وفات کند و وارثان او عبارت باشند از همسر، مادر و دو دختر، طبق نصوص قرآن، همسر یک هشتم (ثمن)، مادر یک ششم (سدس) و دو دختر به گونه مشترک دوسوم (ثلثان) ارث خواهند برد. مجموع این سهام برابر است با: $\frac{1}{6} + \frac{1}{3} + \frac{1}{3} = \frac{2}{3}$. در این حالت، مازاد ($\frac{1}{3}$) باقی می ماند؛ مطابق قاعده رد در فقه حنفی، این مازاد میان صاحبان فروض مستحق رد. بنابر نظر مشهور، به جز زوج یا زوجه به نسبت سهام شان توزیع می شود؛ در این مثال، مازاد میان مادر و دو دختر تقسیم می گردد (الکاسانی، بی تا، لینک؛ ابن عابدین، بی تا، لینک). در صورتی که پسر یا وارث عصبه وجود داشته باشد، باقی مانده به عصبه تعلق می گیرد (الکاسانی، بی تا، لینک).

باتوجه به غلبه فقه حنفی در افغانستان، این روی کرد در برداشت های فقهی رایج مرتبط با احوال شخصیه نیز مطرح است؛ بنابراین در نبود پسر یا وارث عصبه، دختران و مادر علاوه بر سهام ثابت، از مازاد ترکه نیز مطابق قاعده رد بهره مند می شوند (السرخسی، بی تا، لینک؛ ابن عابدین، بی تا، لینک؛ Law link, 2025, Gratis). چنین سازوکاری ضمن حمایت از اعضای زن خانواده در چارچوب سهم شرعی، از انتقال دارایی به بیرون از خانواده نزدیک جلوگیری کرده و می تواند به کاهش تعارض و افزایش شفافیت منجر شود و عدالت خانواده گی را تقویت می کند.

۴-۲. احکام میراث در شریعت یهود

در تورات، اصل ارث بری پسران به صراحت بیان شده است: «اگر مردی بمیرد و پسری نداشته باشد، میراث او به پسرانش می رسد»^۱ (سفر تثنیه، باب ۲۱)؛ هم چنین در داستان «دختران صلفحاد»^۲ آمده است: «اگر مردی بمیرد و پسری نداشته باشد، میراث او به دخترانش داده شود»^۳ (سفر اعداد، باب ۲۷). این نصوص، بنیان انتقال دارایی در خط پدری و استثنا ی ارث بری دختران در نبود پسر را در شریعت یهود شکل داده اند و صریحاً به نکات زیر اشاره می کند:

¹ "but he shall acknowledge the firstborn ... by giving him a double portion of all that he has; the right of the firstborn is his."

(ESV تنبیه ۲۱:۱۷)

^۲ دختران صلفحاد: نام گروهی از دخترانی است که در کتاب مقدس (Numbers 27) مطرح می شوند و به دلیل نداشتن پسر، ارث پدرشان طبق حکم الهی به آنان منتقل شد. این واقعه یکی از مهم ترین نمونه های قانونی اصلاح ارث در شریعت یهود با هدف حفظ دارایی خانواده است.

³ "If a man dies and has no son, then you shall transfer his inheritance to his daughter. 9 If he has no daughter, then you shall give his inheritance to his brothers..."

این قانون صریحاً می‌گوید که اگر مردی بمیرد و پسر نداشته باشد:

- قبلاً زمین پدر به پسران می‌رسید (رفقار معمول)؛
- اما این‌جا خدا دستور می‌دهد که اگر پسر ندارد، باید ارث به دختر داده شود؛
- اگر دختر هم نداشته باشد، ارث به برادران می‌رسد؛
- اگر برادر هم نباشد، به برادران پدر و بعد به نزدیک‌ترین خویشاوند داده شود.

هم‌چنان که دیده شد، در سنت یهودی، قوانین ارث در سفر اعداد (باب ۲۷) و سفر تثنیه (باب ۲۱) بیان شده و در تلمود و میشنا تفسیر و بسط یافته‌اند (JewishEncyclopedia.com, n.d., [link](#)). اصل کلی این است که پسران وارثان اصلی هستند و پسر نخست دو برابر دیگر پسران سهم می‌برد (Kahana, 2010). داستان «دختران صلفحاد» در سفر اعداد نشان می‌دهد که اگر مردی پسری نداشته باشد، دخترانش وارث می‌شوند؛ اما در صورت وجود پسر، دختران ارث نمی‌برند ([Torah](#), n.d., [link](#); [Sefaria](#), n.d., [link](#)). اگر فرزندی نباشد، میراث به برادران، کاکاها و سپس نزدیک‌ترین خویشاوندان مرد منتقل می‌شود (همان‌جا). هدف اصلی این ساختار، حفظ زمین قبیلگی و جلوگیری از انتقال زمین از طریق ازدواج زنان با مردان قبایل دیگر است؛ بنابراین، قانون تورات با محروم کردن زنان از ارث مستقیم، حفظ زمین و هویت قبیلگی را دنبال می‌کند (Kahana, 2010).

با وجود این، ادبیات فقهی یهودی مکانیسم‌هایی برای حمایت اقتصادی زنان پیش‌بینی کرده است. عقد ازدواج یا کتوباه^۱ ([Jewish Encyclopedia](#), n.d. [Link](#))، سندی است که در آن شوهر موظف می‌شود در صورت طلاق یا فوت، مبلغی به همسر پرداخت کند و دارایی لازم برای جهیزیه دختران را فراهم آورد. طبق تلمود، پسران باید نفقه و جهیزیه خواهران‌شان را از دارایی پدر تأمین کنند و تا زمان ازدواج، خوراک و مسکن آن‌ها را بر عهده بگیرند. چنین تمهیداتی نشان می‌دهد که هرچند زنان سهم رسمی از ارث نمی‌برند، نظام فقهی تلاش داشته است از راه‌های غیرمستقیم آن‌ها را حمایت کند ([Sefaria](#), n.d., [link](#)). در قرون اخیر، تغییرات اجتماعی و حقوقی در جوامع یهودی به اصلاح قوانین ارث منجر شده است. قانون جانشینی اسرائیل (۱۹۶۵) به زنان و مردان سهم برابر از میراث داده و پسر اول دیگر حق دوبرابر ندارد. با این حال، در جوامع ارتدکس، هم‌چنان تقسیم ارث بر اساس احکام توراتی انجام می‌شود و برای رعایت قانون مدنی و شرعی به‌طور هم‌زمان، از مفهوم وصیت‌نامه^۲ خلاصی^۳ استفاده می‌شود: پدر می‌تواند پیش از مرگ تمام دارایی را به همسر و دختران وصیت کند و تنها مقدار کمی را به پسران

^۱ در فقه یهودی، کتوباه عقد ازدواجی است که در آن شوهر متعهد می‌شود به زن در صورت طلاق یا فوت خود مبالغ یا شرایط حمایتی مشخص پرداخت کند تا از نظر مالی همسر محفوظ بماند. این تعهد حقوق اقتصادی زن را تضمین می‌کند.

^۲ وصیت‌نامه خلاصی: مطابق با فقه حاخامی یهود، وصیت‌نامه‌یی تنظیم‌شده بر مبنای تلمود و شریعت یهود است که مقررات و نحوه تقسیم ترکه را تعیین می‌کند و معمولاً اولویت‌های قانونی را مشخص می‌سازد؛ مانند تعیین سهم ارث بر بن وراث براساس ترتیب خاص.

اختصاص دهد تا حق شرعی آنان محفوظ بماند (Ben-Shalom, 2018: 57). این ابزار قانونی امکان می‌دهد دختران سهم مناسب از دارایی خانواده‌گی دریافت کنند بدون این که قانون شرعی نقض شود.

۴-۳. وضعیت میراث در مسیحیت

مسیحیت بر خلاف اسلام و یهودیت، قانون شرعی مشخصی برای تقسیم میراث ندارد (The Holy See, n.d., [link](#)). بخش‌های مختلف عهد جدید عمدتاً بر ارث معنوی و رست‌گاری تأکید می‌کنند (The Holy See, n.d., [link](#)). به‌عنوان مثال، رسول پولس در رومیان ۸:۱۷ و اول پطرس^۱ ۱:۴ مؤمنان را «وارثان خدا» معرفی می‌کند و این چنین آمده است: «و اگر فرزندانیم، وارثان نیز هستیم؛ وارثان خدا و هم‌وارثان مسیح».^۲ (رومیان ۸:۱۷): (The Holy Bible, ESV/NIV)؛ بنابراین، امور مادی به عرف و قوانین مدنی سپرده شده است (Wassiyah, 2021, [link](#); The Holy See, n.d., [link](#)). برخی مسیحیان با استناد به انجیل متی ۵:۱۷ «نیامده‌ام تا شریعت را منسوخ کنم، بل که تا به کمال برسانم». می‌کوشند در تقسیم ارث از قوانین تورات پی‌روی کنند، اما این دیدگاه در جوامع مسیحی غالب نیست (Freedman, 2019: 105).

در طول تاریخ، کلیساهای اولیه در مناطقی که تحت نفوذ حقوق روم قرار داشتند از قوانین مدنی پیروی می‌کردند. در کلیسای کاتولیک، قانون کلیسا در باب مالکیت شخصی بسیار محدود است و امور ارث را به حقوق کشوری واگذار می‌کند؛ قانون نامه کانونی ۱۹۱۷ و نسخه اصلاح‌شده ۱۹۸۳ تنها بر این تأکید دارند که مؤمنان باید به عدالت و نیکوکاری پای‌بند باشند. کلیساهای ارتدوکس و پروتستان نیز چنین روی‌کردی دارند و هیچ‌گونه سهم‌بندی شرعی مشخصی ارائه نمی‌دهند (Brown, 2015: 44).

در بسیاری از کشورهای مسیحی، قوانین جانشینی و وراثت توسط دولت تعیین می‌شود، معمولاً اصل برابری جنسیتی در تقسیم دارایی رعایت می‌گردد. در بسیاری از نظام‌های حقوقی معاصر (مانند قانون جانشینی مصوب ۱۹۲۵ در هند)، (Indian Succession Act, 1925, [Link](#))، سهم همسر به‌طور مشخص تعیین شده است: در صورت نبود فرزند، همسر نیمی از ماترک را دریافت می‌کند و در صورت وجود فرزند، سهم همسر به یک‌سوم کاهش می‌یابد و بقیه میان فرزندان تقسیم می‌شود؛ هم‌چنین فرزندان (پسر و دختر) در این نظام‌ها به‌طور برابر از اموال متوفی ارث می‌برند، بدون تمایز جنسیتی؛ هم‌چنان برای مثال، در انگلستان و ولز، در صورت فوت بدون وصیت، قانون جانشینی ۱۹۲۵ همسر متوفی سهمی قابل توجه

¹ and into an inheritance that can never perish, spoil or fade. This inheritance is kept in heaven for you. New International Version (NIV).

² Now if we are children, then we are heirs—heirs of God and co-heirs with Christ. New International Version (NIV).

را وارث می‌شود و باقی دارایی را به طور مساوی میان فرزندان تقسیم می‌کند^۱ (LawShun, n.d, [Link](#)) در نظام‌های حقوقی رومی-ژرمنی (فرانسه، آلمان) مفهوم حصه قانونی (reserved portion) باعث می‌شود همسر و فرزندان نتوانند به طور کامل از ارث محروم شوند. مسیحیان هند تحت قانون وراثت مسیحیان ۱۹۲۱ و قانون جانشینی ۱۹۲۵ عمل می‌کنند و مسیحیان آفریقایی ترکیبی از قوانین عرفی و مدنی را اجرا می‌کنند (Wassiyah, 2021, [link](#)). اهمیت وصیت‌نامه در فرهنگ مسیحی برجسته است؛ افراد معمولاً با تنظیم وصیت‌نامه، چه‌گونه‌گی تقسیم دارایی خود را تعیین می‌کنند و در صورت عدم وصیت، قانون کشور دارایی را تقسیم می‌کند. در ایالات متحده و بسیاری از کشورهای اروپایی، افراد آزادی گسترده‌ی برای وصیت دارند و می‌توانند دارایی خود را به هر نحوی که بخواهند تقسیم کنند، هرچند قانون در برخی مناطق حصه‌ی برای همسر یا فرزندان محفوظ می‌دارد. این رویکرد انعطاف‌پذیر، امکان تطبیق با شرایط اجتماعی و فرهنگی مختلف را فراهم می‌سازد، اما نبود چهارچوب مذهبی واحد، گاه موجب نابرابری یا نزاع در جوامع می‌شود؛ به‌ویژه در خانواده‌های چندملیتی که اعضا از سیستم‌های حقوقی متفاوتی پیروی می‌کنند (Freedman, 2019: 105).

۴-۴. مقایسه تطبیقی

مقایسه سه دین نشان می‌دهد که اسلام با تعیین سهام ثابت برای والدین، همسران و فرزندان و اجازه وصیت برای یک‌سوم (ثلث) دارایی، به حفظ عدالت خانواده‌گی و جلوگیری از محرومیت نزدیکان می‌پردازد (Ali, 2020: 162)؛ باوجود این، سهم بیش‌تر پسر نسبت به دختر ناشی از ساختار اجتماعی و خانواده‌گی سنتی و ارزش‌گذاری متفاوت نقش‌های اقتصادی در جوامع قدیم است. یهودیت با تأکید بر حق‌السهم دوبرابر نخست‌زاده‌گی و محرومیت زنان از ارث، بیش‌تر معطوف به حفظ زمین قبیله‌ی است تا عدالت جنسیتی (Kahana, 2010)؛ هرچند حمایتی غیرمستقیم از زنان از طریق نفقه و جهیزیه پیش‌بینی شده است. مسیحیت میراث زمینی را به عرف و قوانین مدنی واگذار می‌کند و ارث معنوی در ملکوت خدا را برجسته می‌سازد (Wassiyah, 2021, [link](#); Freedman, 2019: 105). این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که هر دین، بر اساس زمینه اجتماعی و تاریخی خود، توازن متفاوتی میان حفظ خانواده، مالکیت و عدالت برقرار کرده است.

^۱ در ادیان مسیحی، نقل‌قول مستقیم از کتاب مقدس درباره نسبت‌های مشخص ارث آورده نمی‌شود و تقسیم ارث معمولاً در قالب قوانین مدنی کشورها یا آیین‌نامه‌های کلیساهای محلی تنظیم می‌شود. در قانون جانشینی مصوب ۱۹۲۵ هند که یکی از نمونه‌های شناخته‌شده است، سهم همسر در ماترک در نبود فرزند نصف و در حضور فرزند یک‌سوم تعیین شده و فرزندان به‌صورت برابر (بدون تمایز جنسیتی) از ماترک بهره‌مند می‌شوند.

۵. مناقشه

تحلیل تطبیقی احکام میراث در ادیان ابراهیمی نشان می‌دهد که هر سنت، قواعد میراث را در پیوند با مبانی الهیاتی و ساختار اجتماعی خویش سامان داده است. در اسلام، تعیین سهام ثابت و روشن برای وارثان و محدود کردن وصیت به یک سوم (ثلث) ترکه، نظامی منسجم برای حفظ حقوق ورثه نزدیک و کاهش زمینه‌های نزاع خانواده‌گی فراهم می‌کند. با توجه به ثبات نصوص در احکام میراث، مسأله اصلی در بسیاری جوامع اسلامی نه «تغییر حکم»، بلکه «اجرای نادرست» و «محروم‌سازی عملی» برخی ورثه به‌ویژه زنان از سهم شرعی است؛ از این رو، محور اصلاح باید بر تقویت ضمانت اجرا، آگاهی‌دهی حقوقی، ثبت رسمی اموال و بهره‌گیری صحیح از ابزارهای مشروع مانند وصیت (در حدود ثلث)، هبه و صلح^۱ در چارچوب فقه حنفی متمرکز شود (ابن عابدین، بی‌تا، لینک؛ الکاسانی، بی‌تا، لینک). در مقابل، در یهودیت و مسیحیت، به سبب نقش پررنگ‌تر حقوق مدنی (Esposito, 2001; Kamali, 2008; Hallaq, 2009)، و ابزارهای قراردادی، تحول‌های حقوقی معاصر در برخی جوامع به سمت الگوهای برابرتر حرکت کرده و سازوکارهایی مانند وصیت‌نامه‌ها یا ترتیبات حمایتی، نقش تعیین‌کننده‌تری در تحقق عدالت اجتماعی یافته‌اند (link: JewishEncyclopedia.com, n.d., link: The Holy See, n.d.).

۶. نتیجه‌گیری و پیش‌نهادها

۶-۱. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که نظام میراث اسلامی به‌ویژه در چارچوب فقه حنفی به دلیل تعیین سهم‌های مشخص، نظم محاسباتی و سازوکارهای تکمیلی مانند رد در نبود عَصَبه، از جامعیت و کارآمدی بیش‌تری برخوردار است و ظرفیت بالایی برای کاهش تعارضات خانواده‌گی دارد. از آن‌جا که احکام میراث در اسلام بر نصوص قطعی استوار است، مسیر تقویت عدالت در این حوزه از ره‌گذر «تغییر سهم‌ها» نمی‌گذرد؛ بل که با اجرای دقیق احکام، پیش‌گیری از محروم‌سازی عملی ورثه، و استفاده صحیح از ابزارهای مشروع مانند وصیت (در حدود ثلث)، هبه و صلح در چهارچوب فقه تحقق می‌یابد. در سنت‌های یهودی و مسیحی نیز، تحولات حقوقی و نقش قوانین مدنی و وصیت‌نامه‌ها در برخی جوامع، زمینه را برای نزدیک‌سازی نتایج میراث به نیازهای اجتماعی معاصر فراهم کرده است؛ در

^۱ هبه: بخشش داوطلبانه ماترک به وارث یا غیر وارث در طول حیات موصی.

مثال: پدر در زنده‌گی به فرزندش بخشی از اموال را هبه می‌کند تا نیازی به تقسیم بعد از فوت نباشد.

صلح: توافق وارثان بر نحوه تقسیم ماترک براساس رضایت طرفین.

مثال: چند برادر توافق می‌کنند به جای سهم ثابت قانونی، ماترک را به نسبت مساوی یا متناسب با نیازها تقسیم کنند.

مجموع، مقایسه انجام شده نشان می‌دهد که تفاوت نظام‌های میراث در ادیان ابراهیمی نه صرفاً ناشی از نگرش دینی، بل که برآمده از پیوند عمیق دین با ساختار اجتماعی، اقتصادی و حقوقی هر سنت است.

۶-۲. پیشنهادها

- پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده بر این موارد تمرکز کنند:
- بررسی میدانی موانع اجرای سهم‌الارث شرعی در افغانستان؛
- ظرفیت‌های مشروع حمایت مالی از خانواده در چارچوب فقه حنفی؛
- تحلیل تحولات حقوقی میراث در جوامع یهودی و مسیحی و نسبت آن با عدالت اجتماعی.

ORCID

Azizullah Hafeez

<https://orcid.org/0009-0002-1554-3801>

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابوداود، سلیمان بن اشعث. (۱۴۰۵ ق.). *سنن ابی داود*. قاهره: دارالکتب الاسلامیه.
۳. ابن‌همام، کمال‌الدین محمد بن عبدالواحد. (بی‌تا). *فتح القدير*. بیروت: دارالفکر.
۴. ابن‌عابدین، محمد امین. (بی‌تا). *رد المحتار علی الدر المختار*. بیروت: دارالفکر.
۵. السرخسی، محمد بن احمد. (بی‌تا). *المبسوط*. بیروت: دارالمعرفه.
۶. الزحیلی، وهبه. (۲۰۰۲ م.). *الفقه الإسلامی وأدلته*. دمشق: دارالفکر.
۷. الجزیری، عبد الرحمن. (۲۰۰۳ م.). *الفقه علی المذاهب الأربعة*. قاهره: دارالحديث.
۸. الشاطبی، ابراهیم بن موسی. (بی‌تا). *الموافقات*. بیروت: دارالمعرفه.
۹. فقه میراث. (۱۳۹۷ ش.). *فقه اسلامی*. قم: بوستان کتاب.
۱۰. مغنیه، محمدجواد. (بی‌تا). *الرد In Inheritance according to the five schools of Islamic law*. (al radd) <https://al-islam.org/inheritance-according-five-schools-islamic-law-muhammad-jawad-mughniyya/return-al-radd>
۱۱. تلمود بابلی. (بی‌تا). اورشلیم: جامعه تورات.
۱۲. تورات. (بی‌تا). *سفر اعداد (باب ۲۷) و سفر تثنيه (باب ۲۱)*. اورشلیم: جامعه تورات.
۱۳. *عهد عتیق (ترجمه فارسی کتاب مقدس)*. (بی‌تا). تهران: انجمن کتاب مقدس.
۱۴. *عهد جدید (ترجمه فارسی کتاب مقدس)*. (بی‌تا). تهران: انجمن کتاب مقدس.
14. Kahane, Y. (2010). Inheritance law in Jewish tradition. *Hebrew Law Review*, 14(1), 33–56.
15. Kahana, Y. (2010). Order of inheritance in Jewish law. *Journal of Jewish Law*, 10, 1–12.

16. Ben-Shalom, R. (2018). Jewish law of inheritance. *Journal of Jewish Studies*, 69(2), 245–262.
17. Ben Shalom, M. (2018). Halachic wills and women's inheritance in Jewish law. *Journal of Halacha*, 45(1), 57–82.
18. Jewish Encyclopedia. (n.d.). Inheritance. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/9290-ketubah>
19. Sefaria. (n.d.). Jewish inheritance laws. <https://www.sefaria.org/>
20. The Holy Bible. (2011). *English Standard Version (ESV)*. Wheaton, IL: Crossway.
21. The Holy Bible. (2011). *New International Version (NIV)*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
22. Brown, R. E. (2015). *An introduction to the New Testament*. New Haven: Yale University Press.
23. Brown, R. (2015). Christian inheritance and Roman law. In M. Todd (Ed.), *Roman law in context* (pp. 120–140). Cambridge: Cambridge University Press.
24. Freedman, D. N. (2019). *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday.
25. Freedman, C. (2019). Christian inheritance and secular law. *Journal of Christian Ethics*, 25(3), 100–120.
26. Vatican. (n.d.). *Code of Canon Law*. https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html (vatican.va in Bing)
27. Wassiyah. (2021). Inheritance in Christianity. <https://wassiyah.com/inheritance-in-christianity>
28. Zacchaeus Financial. (2022). Biblical inheritance: A financial advisory. <https://zacchaeusfinancial.org/biblical-inheritance>
29. LawShun. (n.d.). Christian law of succession in India: Inheritance decoded. <https://lawshun.com/article/what-is-christian-law-of-succession-in-india> (lawshun.com in Bing)
30. The Indian Succession Act, 1925. Government of India. <https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2385/1/a1925-39.pdf>
31. Rabb, F. (2020). Gender equality in inheritance in Tunisia and Morocco: Legal reforms. *Middle East Law and Governance*, 12(3), 210–235.
32. Law Gratis. (2025). Inheritance laws in Afghanistan. <https://www.lawgratis.com/blog-detail/inheritance-laws-in-afghanistan-inheritance-laws-in-afghanistan>
33. Coulson, N. J. (1971). *Succession in the Muslim family*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511557965.001>
34. Esposito, J. L. (2001). *Women in Muslim family law*. Syracuse: Syracuse University Press.
35. Fyzee, A. A. A. (2002). *Outlines of Muhammadan law*. Oxford: Oxford University Press.
36. Hallaq, W. B. (2009). *An introduction to Islamic law*. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Kamali, M. H. (2008). *Shari'ah law: An introduction*. Oxford: Oneworld Publications.
38. Schacht, J. (1982). *An introduction to Islamic law*. Oxford: Clarendon Press.
39. El Alami, D., & Hinchcliffe, D. (1996). *Islamic marriage and divorce laws*. The Hague: Kluwer Law International.

40. Ali, S. (2020). Islamic inheritance law: Explanation and examples. *Journal of Islamic Studies*, 15(2), 156–178.
41. Zikri, M., & Isnan, M. (2024). Distribution of inheritance in the perspective of Islamic law: Analysis of the procedures and roles of heirs. *Alhamdulillah Jurnal Agama Islam*, 3(1), 13–18.
42. Islamic Wills Trust Services. (n.d.). Islamic inheritance law vs. U.S. law: Bridging the gap with faithful planning. <https://islamicwillstrust.com/islamic-inheritance-law-vs-u-s-law-bridging-the-gap-with-faithful-planning>

References

1. The Holy Qur'an. [In Arabic]
2. Abū Dāwūd, Sulaymān ibn al-Ash'ath. (1405 AH). *Sunan Abī Dāwūd*. Cairo: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah. [In Arabic]
3. Ali, S. (2020). Islamic inheritance law: Explanation and examples. *Journal of Islamic Studies*, 15(2), 156–178.
4. Al-Jazīrī, 'Abd al-Rahmān. (2003). *Islamic Jurisprudence According to the Four Sunni Schools (Al-Fiqh 'alā al-Madhāhib al-Arba'ah)*. Cairo: Dār al-Ḥadīth. [In Arabic]
5. Al-Sarakhsī, Muḥammad ibn Aḥmad. (n.d.). *Al-Mabsūṭ*. Beirut: Dār al-Ma'rifah. [In Arabic]
6. Al-Shāṭibī, Ibrāhīm ibn Mūsā. (n.d.). *Al-Muwāfaqāt*. Beirut: Dār al-Ma'rifah. [In Arabic]
7. Al-Zuhaylī, Wahbah. (2002). *Islamic Jurisprudence and Its Evidences (Al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuh)*. Damascus: Dār al-Fikr. [In Arabic]
8. Ben Shalom, M. (2018). Halachic wills and women's inheritance in Jewish law. *Journal of Halacha*, 45(1), 57–82.
9. Ben-Shalom, R. (2018). Jewish law of inheritance. *Journal of Jewish Studies*, 69(2), 245–262.
10. Brown, R. (2015). Christian inheritance and Roman law. In M. Todd (Ed.), *Roman law in context* (pp. 120–140). Cambridge: Cambridge University Press.
11. Brown, R. E. (2015). *An introduction to the New Testament*. New Haven: Yale University Press.
12. Coulson, N. J. (1971). *Succession in the Muslim family*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511557965.001>
13. El Alami, D., & Hinchcliffe, D. (1996). *Islamic marriage and divorce laws*. The Hague: Kluwer Law International.
14. Esposito, J. L. (2001). *Women in Muslim family law*. Syracuse: Syracuse University Press.
15. Freedman, C. (2019). Christian inheritance and secular law. *Journal of Christian Ethics*, 25(3), 100–120.
16. Freedman, D. N. (2019). *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday.
17. Fyzee, A. A. A. (2002). *Outlines of Muhammadan law*. Oxford: Oxford University Press.
18. Hallaq, W. B. (2009). *An introduction to Islamic law*. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Ibn 'Ābidīn, Muḥammad Amīn. (n.d.). *Radd al-Muḥtār 'alā al-Durr al-Mukhtār*. Beirut: Dār al-Fikr. [In Arabic]
20. Ibn al-Humām, Kamāl al-Dīn Muḥammad ibn 'Abd al-Wāḥid. (n.d.). *Faṭḥ al-Qadīr*. Beirut: Dār al-Fikr. [In Arabic]
21. Islamic Inheritance Jurisprudence. (2018). *Islamic Jurisprudence*. Qom: Bustān-e Ketāb. [In Persian]
22. Islamic Wills Trust Services. (n.d.). Islamic inheritance law vs. U.S. law: Bridging the gap with faithful planning. <https://islamicwillstrust.com/islamic-inheritance-law-vs-u-s-law-bridging-the-gap-with-faithful-planning>
23. Kahana, Y. (2010). Order of inheritance in Jewish law. *Journal of Jewish Law*, 10, 1–12.
24. Kahane, Y. (2010). Inheritance law in Jewish tradition. *Hebrew Law Review*, 14(1), 33–56.
25. Kamali, M. H. (2008). *Shari'ah law: An introduction*. Oxford: Oneworld Publications.
26. Law Gratis. (2025). Inheritance laws in Afghanistan. <https://www.lawgratis.com/blog-detail/inheritance-laws-in-afghanistan-inheritance-laws-in-afghanistan>
27. LawShun. (n.d.). Christian law of succession in India: Inheritance decoded. <https://lawshun.com/article/what-is-christian-law-of-succession-in-india> (lawshun.com in Bing)
28. Mughniyyah, Muḥammad Jawād. (n.d.). *Al-Radd (Return)*. In *Inheritance According to the Five Schools of Islamic Law*. Retrieved from: <https://al-islam.org/inheritance-according-five-schools-islamic-law-muhammad-jawad-mughniyya/return-al-radd>
[In Arabic]
29. Rabb, F. (2020). Gender equality in inheritance in Tunisia and Morocco: Legal reforms. *Middle East Law and Governance*, 12(3), 210–235.
30. Schacht, J. (1982). *An introduction to Islamic law*. Oxford: Clarendon Press.
31. Sefaria. (n.d.). Jewish inheritance laws. <https://www.sefaria.org/>
32. The Babylonian Talmud. (n.d.). Jerusalem: Torah Society. [In Persian]
33. The Holy Bible. (2011). *English Standard Version (ESV)*. Wheaton, IL: Crossway.
34. The Holy Bible. (2011). *New International Version (NIV)*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
35. The Indian Succession Act, 1925. Government of India. <https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2385/1/a1925-39.pdf>
36. The New Testament (Persian Translation of the Holy Bible). (n.d.). Tehran: Bible Society. [In Persian]
37. The Old Testament (Persian Translation of the Holy Bible). (n.d.). Tehran: Bible Society. [In Persian]
38. The Torah. (n.d.). *The Book of Numbers (Chapter 27) and the Book of Deuteronomy (Chapter 21)*. Jerusalem: Torah Society. [In Persian]
39. Vatican. (n.d.). *Code of Canon Law*. https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html (vatican.va in Bing)
40. Wassiyyah. (2021). Inheritance in Christianity. <https://wassiyah.com/inheritance-in-christianity>

41. Zacchaeus Financial. (2022). Biblical inheritance: A financial advisory. <https://zacchaeusfinancial.org/biblical-inheritance>
42. Zikri, M., & Isnain, M. (2024). Distribution of inheritance in the perspective of Islamic law: Analysis of the procedures and roles of heirs. *Alhamdulillah Jurnal Agama Islam*, 3(1), 13–18.
43. Jewish Encyclopedia. (n.d.). Inheritance. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/9290-ketubah>